

Vera Kržišnik – Bukić, ur., **Slovenci v Hrvaški**, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1995

Nekaj osnovnih značilnosti zbornika *Slovenci v Hrvaški*, predstavljenega kot prvo knjigo v sklopu širšega raziskovalnega projekta *Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije*, bi lahko sistematizirali v naslednje točke:

Skupina slovenskih in hrvaških avtorjev z urednico dr. Vero Kržišnik – Bukić je opravila pionirsko delo, ko se je lotila v veliki meri nove in še neobdelane, hkrati pa znanstvenoraziskovalno visoko relevantne in nadvse aktualne problematike slovenstva na Hrvaškem.

Z novo politično realnostjo, namreč državno mejo med dvema suverenima državama, Slovenijo in Hrvaško, se je v marsičem spremenila družbena realnost Slovencev na Hrvaškem. Skupina strokovnjakov je problematiko Slovencev zastavila s potrebno raziskovalno širino, z znanstveno natančnostjo in pronicljivostjo ter, ne nazadnje, z visoko stopnjo ambicioznosti in znanstvene radovednosti, pa tudi z dobršno mero kritičnosti, zlasti kar se tiče postavljanja vprašanj, ki so zaradi svoje občutljive narave in tudi morebitne kontroverznosti nekako ostala nevprašana.

Kompleksnost, ki jo narekuje raziskovanje etnične/narodnostne problematike, so strokovnjaki z različnih področij družboslovja zajeli z multidisciplinarno naravnostjo, kar je ena osnovnih značilnosti

zbornika. Multidisciplinarni pristop se izkaže kot ustrezno in potrebno analitično orodje, ki z zajetjem številnih aspektov osvetljuje etnično problematiko slovenstva na Hrvaškem in na ta način poudarja tisti zorni kot raziskovanja, katerega cilj je sinteza znanj pri proučevanju določenega pojava.

Zaradi večje preglednosti in jasnejše predstavitve zbornika sem se odločila, da vsaj skeletno orišem šest tematskih sklopov, ki so naslovljeni: 1. Projekt, 2. Iz preteklosti v sedanost, 3. Sociološko-demografsko-geografski pristopi, 4. Etnološka, jezikovna in socialnopsihološka tematika, 5. Pravno-politološki vidiki in 6. Izkustvena spoznanja.

Uvodoma urednica in nosilka projekta dr. Vera Kržišnik – Bukić predstavlja krovni projekt Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije, ki je širši tematski okvir v tej knjigi obravnavane problematike Slovenci v Hrvaški. Avtorica nas izčrpno seznanja z metodološkimi dilemami pri preučevanju kompleksno strukturirane etnične problematike, s problemskimi sklopi ter njim ustreznimi raziskovalnimi pristopi kot tudi s središčnimi vsebinskimi vprašanji. Poenostavljeno povedano, slovenstvo na Hrvaškem je obravnavano v kontekstu dveh izstopajočih spremenljivk: prva je časovno-prostorska perspektiva 'iz preteklosti v sedanost' in druga kontekstualni splet odnosov znotraj trikotnika Slovenija/matična država, Slovenci v Hrvaški in Hrvaška, Hrvaška in druge narodne manjšine v Hrvaški.

Z uvodnim prispevkom *Vsebinsko-metodološki vidiki tematskega raziskovanja in proučevanja Slovencev na Hrvaškem/v Hrvaški* je tako kot ključna izpostavljena pomembnost sistematiziranja na novo pridobljenega znanja v raziskovalni tematiki Slovenci na Hrvaškem, prav tako pa so nakazani vidiki možnega nadaljnjega raziskovanja, pa naj bodo ti teoretsko-metodološki ali empirični.

Zgodovinska izkaznica *Iz preteklosti v sedanost* vsebinsko osvetljuje periodizacijo prisotnosti Slovencev na hrvaškem etničnem ozemlju, kjer pa se slovenski etnični element v določenem delu pojavlja ne samo kot priseljen, drugoten ali alohton, temveč kot izvoren, prvoten, torej avtohton etnični element. Drugi tematski sklop tako vsebinsko tvori šest

prispevkov, v katerih avtorji na različne načine osvetljujejo prisotnost slovenstva ter ozadje njegovega zgodovinskega formiranja na Hrvaškem.

Darko Darovec s prispevkom *Poskus opredelitve problematike naseljevanja Slovencev med Dragonjo in Mirno do 17. stoletja in njen vpliv na oblikovanje slovenske etnične meje v Istri* prikazuje glavne smeri naseljevanja Slovencev, osredotoča pa se predvsem na območje vzhodno od zgornjih pritokov obeh rek, kamor naj bi segala najzgodnejša slovenska poselitve. Pri analizi naseljevanja se razen na ustaljene vire in literaturo opira tudi na toponomastiko, tipe naselij in dialektološko podobo pokrajine, kar so kriteriji, ki posredno odgovarjajo o starejši slovenski poselitvi Istre. Na geografskem območju južno od reke Dragonje do porečja Mirne – se Slovenci pojavljajo kot avtohtono prebivalstvo. Dejavniki istosti med slovensko in hrvaško etničnostjo otežujejo etnično razlikovanje med slovenstvom in hrvatstvom v Istri, vendarle pa dialektološka in lingvistična raziskovanja ugotavljajo ločevanje med slovensko in hrvaško etničnostjo kljub veliki jezikovni sorodnosti.

Prisotnost Slovencev v drugih predelih sedanje Hrvaške je v glavnem vezana na obdobje zadnjih dveh stoletij. Agneza Szabo s prispevkom *Socijalna struktura Slovenaca u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji između 1880. i 1910. godine* analizira bistvene sociološke karakteristike, denimo spolno in starostno strukturo, pismenost, religiozno pripadnost, poklicno strukturo ... ipd. Avtorica ugotavlja precejšnjo teritorialno razpršitev slovenskega prebivalstva na hrvaškem ozemlju, pri čemer je izjema le glavno mesto Zagreb (leta 1890 je bilo 15,2 % prebivalstva v Zagrebu s slovenskim maternim jezikom). Zgodovinski pregled nadaljuje Marjan Drnovšek s tematiko *Slovenski izseljenci na Hrvaškem do 1914*, kjer podaja sliko množičnega izseljevanja Slovencev na prelomu 20. stoletja, pri čemer je bila Hrvaška najpomembnejša dežela sezonske emigracije Slovencev pred prvo svetovno vojno. Oba avtorja pa na različni – a vendarle komplementarni – način nakazujeta precejšnjo integriranost Slovencev v delovno kot tudi širše družbeno življenje.

V prispevku Vere Kržišnik – Bukić *O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju* se seznanjamo s stoletjem, v katerem je slovenska nacionalna zavest najizraziteje

izoblikovana, torej z obdobjem najplodnejšega in najraznovrstnejšega samoorganiziranja na narodnostni osnovi. Medsebojno povezovanje Slovencev na Hrvaškem je bilo prisotno v različnih državnih tvorbah 20. stoletja (od habsburške monarhije in jugoslovanskega obdobja vse do samostojne hrvaške države) glede na narodnostno-identitetne kot tudi življenjsko eksistencialne potrebe, pri čemer je treba poudariti, da so se Slovenci povezovali izključno na nepolitični osnovi. Najvidnejši znaki prisotnosti Slovencev in njihove kulturne identitete so gotovo prosvetno-kulturna društva.

Naslednja dva prispevka prikazujeta pomembnost delovanja nekaterih ključnih slovenskih intelektualcev. Alojz Jembrih podaja presek zgodovinske povezanosti slovenskega in hrvaškega naroda skozi kulturno, književno in jezikoslovno delo deseterice Slovencev v prispevku *Prilog proučavanju doprinosa desetorice Slovenaca hrvatskom jezikoslovju, književnosti i kulturi od 16. do 19. stoljeća*, medtem ko Bogdan Kolar analizira *Delo slovenskih duhovnikov med Slovenci v Zagrebu med obema vojnama* ter na ta način demonstrira vlogo slovenskega duhovništva pri ohranjanju kontinuitete slovenske identitete.

V tretjem sklopu so prikazani štirje prispevki, ki se lotevajo sociološke, demografske in geografske dimenzije preučevanja.

Najprej je podan sociološki model raziskovanja manjšin, kar stori Klinar na teoretičnem in Mežnaričeva na empiričnem nivoju. V nedokončanem članku *Raziskovanje manjšin v novih državah: nekaj uvodnih pripomb h konceptualizaciji* Peter Klinar zariše problematiko preučevanja novih manjšin ter postavlja ključni vprašanji o Slovencih na Hrvaškem, namreč: ali ti so ali niso manjšina v sociološkem pomenu besede ter ali so Slovenci na Hrvaškem sploh skupnost ali ne. Teoretično gledano je Slovence mogoče obravnavati od povezanih skupnosti do nepovezanih socialnih agregatov, od avtohtone do imigrantske manjšine.

Na drugačen način zaokrožuje razpravo Silva Mežnarič, ki v prispevku *Slovenci u Hrvatskoj: podaci i model jednog (sociologijskog) istraživanja* poda empirično bazo teoretskim razmislekom. Na podlagi statističnih podatkov avtorica izrisuje podobo Slovencev na Hrvaškem:

so večinoma urbano prebivalstvo, spolna struktura je neuravnana – 2/3 je Slovenk in le 1/3 Slovencev, večina živi v mešanih zakonih, imajo relativno visoko stopnjo izobrazbe ... itd. Število Slovencev na Hrvaškem se je v 20. stoletju vseskozi zmanjševalo, po popisu prebivalstva iz leta 1991 pa predstavlja slovenska populacija 0,5 % skupnega prebivalstva (okoli 23.000 prebivalcev) v primerjavi z letom 1953, ko je bil delež Slovencev 1,1 %.

V prispevku Vere Kržišnik – Bukić *O Slovencih v narodnostni sestavi prebivalstva po naseljih v obmejnih hrvaških občinah pred razpadom Jugoslavije* je podana analiza števičnosti Slovencev v 17 hrvaških obmejnih občinah, prav tako pa tudi podroben pregled po samih naseljih znotraj občin. Podatki iz popisa 1991 kažejo, da 2/3 vseh Slovencev na Hrvaškem živi v občinah, ki mejijo na Slovenijo.

Peter Repolusk pa s člankom *Elementi prebivalstvenega razvoja v obmejnih hrvaških občinah s poudarkom na Slovencih* podaja demografsko tipologijo Slovencev na Hrvaškem, ki jih deli v naslednje skupine: starejša ekonomska imigracija v večjih urbanih naseljih; permanentno (več generacij) prisotne skupine Slovencev na Reki, v južni in vzhodni Istri; novejši imigranti v litoralnem pasu Istre, zlasti na zahodu; novejši imigranti v suburbanih conih Zagreba; migranti v obmejnih, bolj ruralnih območjih; potencialna teritorialna slovenska narodna manjšina na nekaterih manjših lokacijah vzdolž meje.

Četrty tematski sklop predstavlja etnološko, jezikovno in socialno-psihološko tematiko. V prispevku Vitomira Belaja *Etnološka istraživanja Slovenaca u Hrvatskoj* so podani nekateri etnološki razmisleki preučevanja Slovencev na Hrvaškem, kjer se le-ti pojavljajo kot 1. obmejno ruralno prebivalstvo ter – številčneje – 2. urbano prebivalstvo v večjih mestih. Pri teh dveh skupinah gre za zelo različna načina življenja. Socialna struktura prvih je preprosta, so kmetje, medtem ko je pri drugih veliko bolj heterogena, saj urbani Slovenci pripadajo vsem družbenim slojem. Avtor ugotavlja, da se zlasti mestni Slovenci zelo hitro asimilirajo v eni generaciji. Zlasti hitra je jezikovna asimilacija.

Albina Nećak – Lük v prispevku *Slovenski jezik na Hrvaškem – nekaj vidikov raziskovanja* predstavlja teoretsko-metodološke nastavke

sociolingvističnega preučevanja slovenščine na Hrvaškem. Poleg povsem jezikoslovnih vprašanj posveča pozornost družbenemu položaju slovenskega jezika, njegovemu (formalnemu) statusu na stiku dveh jezikovnih sistemov, jezikovni kompetenci njegovih govorcev ... ipd.

V prispevku *Socialna psihologija odnosa med manjšino in večino ali Slovenci na Hrvaškem* Mirjana Ule tematizira večplastnost odnosov med manjšinsko in večinsko entiteto. Najpomembnejši so procesi socialne kategorizacije in socialne primerjave (ti razdelijo socialni prostor na "naše" in "vaše", torej na domače in tuje) ter procesi medsebojnega vplivanja med večinami in manjšinami (ti procesi se izkristalizirajo v razmerjih moči in kompetenc). Proces delitve socialnega prostora se utrdi z internalizacijo razlik in medskupinskih razmerij, kjer lahko pride do nastajanja trajnih pozitivnih in negativnih predsodkov – tako do lastne kot do tujih skupin. Avtorica izpostavi značilnost slovenskih manjšin, ki da so praviloma socialno integrirane v večinsko družbo, pri čemer pa ohranjajo slovensko kulturno in narodno identiteto.

Pravno-politološki vidiki preučevanja manjšin so nedvomno integralni del slehernega tovrstnega raziskovanja. V zborniku so zaokroženi v štirih prispevkih, pri čemer je avtorjem skupno, da po občem prikazu aplicirajo teoretično obravnavano na konkreten primer Slovencev na Hrvaškem.

Mitja Žagar postavlja izhodiščno vprašanje s člankom *Ali so Slovenci na Hrvaškem narodna manjšina: splošna terminološka vprašanja in pravna zaščita*. Izhajajoč iz definicij osnovnih konceptov, na katerih gradijo etnične študije, in ob analizi tendenc v hrvaški politiki do manjšin, avtor ugotavlja različnost situacij Slovencev v hrvaških okoljih. Na nekaterih obmejnih področjih lahko – kljub relativno majhnemu številu – govorimo o avtohtoni poselitvi in ti Slovenci lahko tvorijo avtohtono narodno manjšino, medtem ko večine mestnih Slovencev ne bi mogli opredeliti kot tradicionalno narodno manjšino. Slovenci na Hrvaškem so danes večinoma novejši priseljenci.

Mirjana Domini v prispevku *Status Slovenaca u Republici Hrvatskoj* na podlagi hrvaških pravnih aktov in nekaterih empiričnih podatkov analizira položaj hrvaških Slovencev, pri čemer ugotavlja, da so

Slovenci narodna skupnost, ki ima značilnosti manjšine v formiranju. Kot manjšina pa mora šele postati razpoznavna v sociokulturnem prostoru Hrvaške.

V članku *Politična participacija narodnih manjšin – primerjava med Slovenijo in Hrvaško* Boris Jesih tematizira problem prisotnosti manjšin v političnem življenju. Državi uporabljata različna izhodišča za manjšinsko zaščito; medtem ko slovenska regulativa temelji na principu avtohtonosti, Hrvaška uporablja širša merila. Avtohtoni manjšini v Sloveniji imata pravico do predstavnika v parlamentu, medtem ko Hrvaška predvideva proporcionalno sodelovanje manjšin. S posebno določbo deli manjšine na tiste, ki predstavljajo več kot 8 % prebivalstva in imajo pravico do zastopanosti v saboru in vladi, ter na druge, ki skupaj izvolijo 5 poslancev v sabor.

Pravno-politološki presek je zaokrožen s prispevkom Vere Klopčič *Pravice manjšin v mednarodnih dokumentih in Slovenci na Hrvaškem*, kjer sledimo kontinuiteti mednarodno-pravnega urejanja statusa manjšin ter primerjavi teh norm s hrvaško zakonodajo. Zelo pomembna je okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin, ki jo je ministrski odbor Sveta Evrope sprejel novembra 1994 in ki nudi možnosti za sprejemanje vrste pozitivnih ukrepov.

V zadnjem tematskem sklopu so strnjena nekatera izkustvena spoznanja, temelječa na takšnem ali drugačnem (so)doživljanju slovenstva in hrvaštva. Tako Karmen Medica v prispevku *Sodobno organizacijsko povezovanje Slovencev v hrvaški Istri; Prispevek k raziskovanju* ugotavlja, da je tradicija združevanja Slovencev v Istri šele v "povojih", da so socialno in ekonomsko integrirani v okolje, nadalje, da izražajo interes po kulturnih stikih s Slovenijo, po kakšnem političnem organiziranju pa ne čutijo potrebe. Vinko Žibert, predsednik Zveze Slovencev na Hrvaškem, podaja osebno izkušnjo in zanimivo pričevanje v članku *Slovenci v Reki in na Hrvaškem*, medtem ko Irene Mislej s precej drugačne – prostorsko oddaljene – perspektive zarisuje svoja spoznanja v prispevku *Slovenci in Hrvati v Argentini*.